

Vesayetçi Demokrasi Anlayışına Bir Örnek: 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

An Example of the Tutelary Democracy Approach: 1966 Presidential Election

Faruk YAHŞİ *

Öz:

1961 Anayasası çelişkili bir görüntüye sahiptir. Bu çelişki, anayasanın hem demokratik ve özgürlükçü hem de sivil yönetimin hareket alanını kısıtlayıcı hükümlere birlikte yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Anayasanın askeri bir darbenin ardından ve askeri idarenin denetiminde hazırlanmış olması da bu çelişkili durumun ortaya çıkmasındaki temel etkidir.

Askerler 27 Mayıs darbesinin ardından yönetimi sivillere devrederken yeni anayasada kendileri için birtakım ayrıcalıklı alanlar yaratmışlardır. Millî güvenlik politikalarının belirlenmesinde askeri otoriteyi siyasi otoriteye ortak kılan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) bu özerk alanların açık örneğidir. Genelkurmay Başkanlığının Millî Savunma Bakanı'na bağlanmak yerine, hiyerarşik açıdan Millî Savunma Bakanı'ndan daha üst konumda olan Başbakan'a karşı sorumlu kılınması da askerin sistem içerisinde edindiği ayrıcalıklardandır. Yeni anayasa, yasama organı içerisinde de askerler için farklı bir düzenlemeye yer vermiştir. Darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi (MBK) üyesi askerlerin Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör olarak yer alacakları ve bu görevlerini ömür boyu sürdürecekleri be-

*Bu makale, yazarın Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sürdürdüğü doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Öğretim Görevlisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Geyve MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Türkiye, farukyahsi@subu.edu.tr; Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0002-7069-2183>

lirtilmiştir. Anayasa'daki bu düzenlemeler Türkiye'de vesayetçi demokrasi anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Belirtmek gerekir ki; Türkiye'deki vesayetçi demokrasi anlayışı sadece Anayasa'daki hükümlerle değil, askerın siyasi olaylara dolaylı müdahaleleriyle de izlenebilmektedir. Bu çerçevede; 1961 Anayasası'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen tüm cumhurbaşkanı seçimlerinin, askerın kontrolünde gerçekleşmesi ve asker kökenli isimlerin cumhurbaşkanı seçilmesi dikkat çekicidir. Bu çalışma da 1966 cumhurbaşkanı seçim sürecini incelemektedir. Çalışma, vesayetçi demokrasi anlayışının cumhurbaşkanı seçimindeki etkisini tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Vesayetçi Demokrasi, 27 Mayıs Askeri Darbesi, 1961 Anayasası, 1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

Abstract:

The 1961 Constitution has a contradictory image. This contradiction stems from the fact that the constitution includes provisions that are both democratic and libertarian and restricting the scope of action of civil administration. The fact that the Constitution was prepared after a military coup and under the control of the military administration is the main factor in the emergence of this contradictory situation.

While the soldiers transferred the administration to civilians after the military coup of May 27, they created some privileged areas for themselves in the new constitution. The National Security Council (Milli Güvenlik Kurulu, MGK), which makes the military authority a partner to the political authority in determining national security policies, is a clear example of these autonomous areas. Making the General Staff responsible to the Prime Minister, who is in a hierarchical position higher than the Minister of National Defense, instead of being attached to the Minister of National Defense, is one of the privileges the military has acquired in the system. The new constitution has also included a different arrangement for the soldiers in the legislature. It has been stated that the members of the National Unity Committee (Milli Birlik Komitesi, MBK) who carried out the coup will take part in the Senate of the Republic as natural senators and will continue their duties for life. Tutelary democracy in Turkey has advanced with these regulations in the constitution.

It should be noted that; tutelary democracy in Turkey, not only with the provisions of the Constitution, it can also be monitored with indirect military intervention in the political events. In this context; It is noteworthy that all presidential elections, which took place during the period when the 1961 Constitution remained in effect, were held under the control of the military and names of military origin were elected as president. This study also examines the 1966 presidential election process. The study aims to determine the effect of the tutelary democracy understanding on presidential elections.

Key Words: Tutelary Democracy, 27 May Military Coup, 1961 Constitution, 1966 Presidential Election

Giriş:

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından 1946 yılına kadar tek parti tarafından yönetilmiştir. 1924 Anayasası'nda tek parti rejimini ima eden, çok partili hayata karşı çıkan bir hüküm olmamasına rağmen, 1923-1946 arası dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkeyi tek başına yönetmiş, çok kısa süren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri dışında muhalefete izin vermemiştir. Parti-devlet bütünleşmesinin tesis edildiği ve otoriter tek parti rejiminin kurulduğu bu dönemde, 1924 Anayasası ve sahip olduğu çoğunlukçu demokrasi anlayışı tartışılmamıştır. Bu duruma çok da şaşkıncı olmak gerekmektedir. Özbudun'un ifadesiyle (2012: 81), "...tek-partili otoriter bir rejim, zaten doğası gereği olarak iktidarın bir merkezde toplanmasını" gerektirmektedir. 1946 yılına gelindiğinde ise artık anayasayı ve getirdiği demokrasi anlayışını tartışmaya açacak bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye, 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ve aynı yıl gerçekleşen seçimler sonucunda da DP'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) temsil olunmaya başlamasıyla gerçek anlamda iktidar-muhalefet kavramlarıyla tanışmış ve çok partili hayatı tecrübe etmeye başlamıştır. Şüphesiz CHP yönetimindeki Türkiye'nin demokrasiye yönelişinde Huntington'un "ikinci demokratlaşma dalgası" olarak tarif ettiği dönemin etkileri de mevcuttur. Siyasal ve askeri faktörlerin egemen olduğu bu demokratlaşma dalgasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan Batılı Müttefiklerin galip çıkmasıyla, Türkiye de demokrasiye yönelen ülkelerden olmuştur (Huntington, 1996: 38).

1946'da gerçekleşen genel seçimlerin "açık oy, gizli sayım" gibi anti-demokratik bir usulle gerçekleşmiş olmasına rağmen, DP'nin TBMM'de muhalefet partisi olarak temsil imkanını yakalamış olması Türk demokrasi tarihi açısından anlamlı bir gelişmedir. DP kurulduğu günden itibaren tek parti yönetiminden rahatsız olan geniş kitlelerin yöneldiği bir parti olmuş ve 1950'de gerçekleşecek olan genel seçimlere kadar da toplumsal karşılığı giderek artmıştır. 1950'de demokratik usullere uygun olarak yargı denetiminde ve gizli oy, açık sayım ilkeleri çerçevesinde gerçekleşen seçimden ise DP zaferle çıkmış ve CHP muhalefet partisi konumuna düşmüştür. DP seçim galibiyetlerini 1954 ve 1957 seçimlerinde de yinelemiş, hem mecliste çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiş hem de genel seçimleri takiben gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerinde kendi adayı Celal Bayar'ı cumhurbaşkanlığı makamına taşımıştır. CHP, DP'nin hem yasamada hem de yürütmede tek güç haline gelmesiyle 1924 Anayasası'nın çoğunlukçu demokrasi anlayışını tartışmaya başlamıştır. CHP, DP'nin tek başına iktidarda kaldığı 1950-1960 arası dönemde iktidarın sınırlandırılmasına dönük çeşitli taleplerde bulunmuşsa da bu talepler gerçekleşmemiş ve 27 Mayıs 1960'taki darbeyle askerler yönetime el koymuştur.

DP'nin, CHP'nin anti-demokratik yönetim anlayışını eleştirerek iktidara gelmesine rağmen kendi iktidarında muhalif kesimlere dönük anti-demokratik yollara başvurusu; CHP'nin ise iktidarın sınırlandırılması yönündeki demokratik talepleri muhalefete düşünce hatırlaması dikkat çekicidir. Bu durum, söz konusu

dönem itibarıyla, Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşmadığının ve sorunları çözme noktasında demokratik araç ve yöntemlerin kullanımına dair bir siyasal kültürün oluşmadığını göstermektedir. 1950’de iktidarın demokratik usullere bağlı kalınarak seçim yoluyla el değiştirmesine rağmen on yıl kadar kısa bir süre sonra, askeri darbe neticesinde sivil siyasetçilerin yönetimden el çektirilmesi, ülkedeki demokrasinin ne denli kırılgan ve pekişmemiş olduğunun kanıtıdır.

Şüphesiz “Türk siyasal sisteminde zaman zaman yaşanan krizlerin demokratik yöntem ve süreçlerle çözümlenememesi halinde devreye Silahlı Kuvvetlerin girmesi ve kuvvet kullanılarak iktidarın ele geçirilip krizin çözümlenmesi” (Dursun, 2005: 177) yönündeki anlayış 27 Mayıs askeri darbesinin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Ancak, 27 Mayıs’ın arkasında DP iktidarında gerçekleşen anti-demokratik uygulamalardan ve krizlerden bağımsız koşulların varlığı da bilinmektedir. Bunlardan en çok öne çıkarılan ise “merkez” ile “çevre” arasında yaşanan gerilimdir. Osmanlı Devleti’nin de “politik ve ekonomik yaşamının temel sorunu” (Mardin: 2014: 117) olan merkez-çevre kopukluğu, Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. Merkez “siyasi iktidarı fiilen kullanan kişi ve yapılar” olarak tarif edilirken, çevre ise “merkezin iktidar kullanımına maruz kalan” kesimleri tanımlamak için kullanılmıştır. “Geleneksel dönem” olarak adlandırılan 19. yüzyıl öncesi dönemde Osmanlı Hanedanı ve Saray tarafından temsil edilen merkez, modernleşmenin başladığı ve devam ettiği 19. yüzyıl boyunca ise asker ve sivillerden oluşan bürokrasiyi de bünyesine katmıştır (Dursun, 2006: 124-125). Cumhuriyet’i kuran kadronun Osmanlı Devleti’ndeki askeri-sivil bürokrasinin içinden gelen isimler olması merkezdeki yapının Cumhuriyet döneminde de korunduğunu ve “bürokratik devamlılık” olgusunun sürdüğünü göstermektedir (Kazancıgil, 2014: 204). Bu devamlılık siyasi partilerin ortaya çıkışında da belirleyici olmuştur. Sarıbay’ın (2001: 34) CHP ve DP’nin temsil ettikleri sosyal yapılara ilişkin tespiti şu şekildedir:

“Türkiye’de partilerin işlevsel eksen etrafında toplanan çatışmalara cevaben doğduğu söylenebilir. Gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde yerel eksen etrafında toplanan çatışmalar, yönetici elitin temsil ettiği merkez ile yönetilenlerin oluşturduğu kenar arasında vuku bulmuş, partiler de bu çatışmadan vücut bulmuşlardır. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı’da merkezi simgeleyen Saray, Tanzimat Bürokrasisi ile İttihat ve Terakki Fırkası; Cumhuriyet döneminde ise sivil-asker bürokrasisine dayanan Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Merkeze karşı yerel elitlerin ve köylü sınıfından müteşekkil kenar güçler de belirli partilerde temsil olanağını bulmuşlardır. Örneğin Demokrat Parti bu nitelikte bir muhalefet odağı olarak doğmuştur.”

Benzer bir değerlendirme de Karpat’a (2015: 282-283) aittir:

“Menderes küçük kasaba ve köylerdeki çiftçiler arasında ileri gelen sosyal grupların belli başlı çıkarlarını ve korkularını yansıtmak üzere ortaya çıktı. Batıyı taklit ederek modernleşmeye çalışırken ideolojik ve kültürel bir dönüşüm geçirmiş olan kentli bürokratik tabakaların aksine kentli olmayan elitler kültürün ve di-

nin köklerini korumuşlardı ve güçlü bir geçmişle devamlılık duygusu taşıyorlardı. 1938-1945 arasında hükümet tarafından gerçekleştirilen laik-devletçi dönüşüm karşısında dehşete kapılmışlardı. İşte DP bu grupların bir koalisyonu olarak ortaya çıktı.”

DP'nin (çevrenin) iktidara gelmesi “daha önceki dönemlerin en ağır basan gücü durumundaki askeri ve sivil bürokrasiden gelme tabakayı ikinci plana itmiş”tir (Soysal, 1997: 44). CHP'nin (merkezin) 1950-60 arası dönemdeki tüm rahatsızlığı bu güç kaybına dönüktür. “Merkez” kavramının siyasal anlamının “devletle bütünleşmek” olduğunu belirten Kahraman, “merkez” için “tarihsel blok” nitelemesini kullanır ve bloğun unsurları olarak da ordu, aydın ve bürokrasiyi sayar. Kahraman'a göre 1950'de DP'nin iktidara gelişiyle siyasal merkez parçalanarak taşraya/çevreye doğru kaymaya başlamıştır. “Tarihsel Blok”un ya da “merkez”in bu duruma tepkisi ise paydaşı olan ordu aracılığıyla yönetime müdahale etmek olmuştur (Kahraman, 2008: 172-181). Bu çerçevede 27 Mayıs askeri darbesi, “merkez”in yaşadığı güç kaybını ordu aracılığıyla yeniden tesis etmek üzere gerçekleştirilen bir eylem olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı'dan günümüze Türk siyasal hayatı incelendiğinde 27 Mayıs askeri darbesi ordunun yönetime ilk müdahalesi değildir. Osmanlı döneminde de asker, yönetime müdahalelerde bulunmuştur. Ancak 27 Mayıs'ı kendinden önceki askeri müdahalelerden ayıran özelliği, askerın bizzat yönetimi ele almasıdır. Darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi (MBK) darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960'tan genel seçimlerin gerçekleştirildiği 15 Ekim 1960'a kadar ülkeyi yöneten güç olmuştur. Bu durum “Osmanlı geleneğine de aykırıydı, zira yeniçeriler iktidara doğrudan el koymak yerine yönetici grup içinde değişiklik sağlamaya yönelik bir baskı yapmakla yetinmekteydi.” (Karpaz, 2009: 111).

27 Mayıs darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası da 1950-60 arasında yaşananlara bir tepki niteliğindedir. 1961 Anayasası'nın hazırlanış sürecinde 1924 Anayasası'ndaki eksikliklerden daha çok, DP iktidarında yaşananlara dönük tepki etkili olmuştur. Soysal'ın (1997: 60-61) ifade ettiği gibi anayasanın hazırlanış sürecinde hakim olan düşünce “1924 Anayasasını o dönemdeki olayların tek sorumlusu olarak görmeyen ancak demokrasi dışına çıkacak iktidarlara frenlemek bakımından o anayasadaki eksiklikleri gidermek amacını güden bir düşünceydi.” 1961 Anayasası'nın yapım sürecinde “çoğunluk korkusunun ve çoğunluğun mutlak iktidarını sınırlama isteğinin temel rol oynadığı” (Özbudun, 2015: 106) egemenlik tanımındaki değişimden anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası “Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır.” diyerek; 1924 Anayasası'nın egemenliğin kullanımını sadece TBMM'ye veren anlayışından tamamen farklılaşmaktadır. Egemenliğin bu şekilde TBMM ve “yetkili organlar” arasında paylaşılmasıyla TBMM'nin sistem içindeki ağırlığı azaltılarak “doğrudan doğruya seçimden çıkmayan ve bir kısmı genel oydan çıkmış organlarca dolaylı olarak seçilen, bir kısmı ise genel oyla hiç bağlantılı olmayan birtakım organlar Meclis ile birlikte ulusal egemenliği kullanır duruma getirilmişlerdir.” (Soysal,

1997: 61). 1961 Anayasası'nın egemenlik anlayışında getirdiği bu değişiklik ile “genel oya ve genel oydan çıkan TBMM’ne duyulan güvensizlik açıkça belli olmaktadır” (Soysal, 1969: 208). Bu “güvensizlik” duygusundan hareketle egemenliğe ortak edilen kurumlara MBK üyelerinin “tabii senatör” olarak yer aldıkları Cumhuriyet Senatosu’nu; kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla kurulan ancak uygulamada verdiği kararlar ile “anayasayı yapan ‘devlet seçkinleri’nin dünya görüşü ve siyasal tercihleriyle uyuşmayan ... partilerin iktidarlarını denetim altına almak” (Erdoğan, 2016: 147) yönünde davranan Anayasa Mahkemesi’ni; “silahlı kuvvetlere, bir tür vesayet olanağı sunmak amacıyla kurulmuş” (Yazıcı, 2012: 147) olan MGK’yı ve özerk üniversite, TRT, Devlet Planlama Teşkilatı gibi bürokratik kurumları örnek gösterebiliriz.

Bu makalenin odaklandığı cumhurbaşkanlığı makamı ise Anayasa’nın hazırlanmış sürecinde bir vesayet makamı olarak tasarlanmış değildir. Aksine 1961 Anayasası Cumhurbaşkanlığı’ni klasik parlamenter sisteminin gereklerine uygun şekilde tasarlamıştır. Yürütme organının bir kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı’nın tarafsız ve sorumsuz olduğu anayasa maddeleriyle kayıt altına alınmış, yürütmenin genel siyasetin yürütülmesinden sorumlu kanadının ise başbakanın başkanlığındaki bakanlar kurulu olduğu ifade edilmiştir.

Anayasanın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen 1961, 1966 ve 1973 cumhurbaşkanı seçimlerinde asker kökenli isimlerin cumhurbaşkanlığı makamına gelmelerinde ise anayasal düzenden ziyade, askerin seçim süreçlerine de facto yöntemlerle müdahalede bulunması etkili olmuştur. Askerin cumhurbaşkanı seçim süreçlerini kendi lehinde yönlendiren ve belirlediği isimlerin cumhurbaşkanlığı makamına gelmesini sağlayan müdahaleleri sonucunda cumhurbaşkanlığı da bir vesayet organına dönüşmüştür.

Çalışmanın neden 1961 veya 1973 cumhurbaşkanı seçimleri yerine 1966 cumhurbaşkanı seçimini vesayetçi demokrasi bağlamında incelemeyi tercih ettiğini de belirtmek gerekmektedir. 15 Ekim 1961’de gerçekleşen genel seçimlerin ardından sivil yönetime geçilmiş ve 26 Ekim’de TBMM’de gerçekleşen seçimlerde cumhurbaşkanı olarak MBK Başkanı Cemal Gürsel seçilmiştir. Gürsel’in cumhurbaşkanı olarak seçilmesinde askerin etkisinin varlığı açıktır. Seçim öncesi siyasi parti liderleri Çankaya Köşkü’ne çağırılmış ve kuvvet komutanlarının da bulunduğu görüşmeler neticesinde cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerini ve Gürsel’in adaylığını destekleyeceklerini taahhüt eden bir metni imzalamışlardır (Özdemir, 2007: 155-156). Darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960’tan sivil yönetime geçişin sağlandığı 15 Ekim 1960 genel seçimlerine kadar “Devlet Başkanı” unvanıyla ülke yönetiminin başında olan Gürsel’in, MBK’nın kontrolünde hazırlanan 1961 Anayasası ile oluşturulmuş yeni anayasal düzende de “Devlet Başkanı” makamında kalmak istemesi “beklenen” bir durum olarak değerlendirilebilir. 1966 cumhurbaşkanı seçimi ise askeri müdahaleden altı, sivil yönetime geçişten ise beş yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında 1965 genel seçimleri yapılmış ve seçimden DP’nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi (AP) yüzde 52,9 gibi çok yüksek bir

oy oranıyla galip çıkmıştır. Meclis'te elde ettiği sayısal üstünlük ile kendi adayını cumhurbaşkanı olarak seçme gücünü elinde bulunduran AP'nin mevcut Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı aday göstermesi ilginç bir karardır. Sunay'ın AP ve CHP'nin desteğiyle cumhurbaşkanı seçilmesiyle cumhurbaşkanlığı makamına giden yolun genelkurmay başkanlığından geçtiğine dair bir anlayış oluşmuş ve 1973 cumhurbaşkanlığı seçimleri de bu anlayışın etkisinde, bir kriz ortamında gerçekleşmiştir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı soru ise şu şekildedir: Genel seçimlerden başarıyla çıkmış, TBMM'de çoğunluğu elinde bulunduran bir siyasal iktidar; kendi içerisinde bir ismi cumhurbaşkanlığı makamına aday göstermek yerine, niçin dönemin Genelkurmay Başkanı'nı cumhurbaşkanı aday olarak belirlemek “zorunda” kalmıştır?

Çalışma bu soruyu “vesayetçi demokrasi” ve “çıkış garantileri” kavramları çerçevesinde cevaplamayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Vesayetçi Demokrasi

Demokrasi kavramı, siyaset düşüncesinin yüz yıllardır tartıştığı “kim yönetmeli?” sorusuna verilen bir cevaptır: Halk yönetmeli (Heywood, 2014: 271). Kavramın Antik Yunanca'daki kökeni de buna işaret etmektedir. Antik Yunanca'da halk anlamına gelen demos ile güç ve yönetmek anlamına gelen kratos kelimelerinden türetilen demokrasi kavramı “halk tarafından yönetim” anlamına gelmektedir. Belirtmek gerekir ki; bu şekilde kelimenin sözcük anlamından hareketle yapılan bir tanım, günümüz demokrasilerini açıklamada yetersiz kalacaktır. Bu noktada “kim yönetmeli?” sorusunu “kim, nasıl yönetecek?” şeklinde güncellemek ve bu soruya cevap aramak daha yerinde olacaktır.

Demokrasinin ilk izlerini gördüğümüz Antik Yunan'da “halk” kavramının içerisinde çok az sayıda insan dahil ediliyordu. Bu dönemde halkın karar alma süreçlerine aracısız katılımını esas alan “doğrudan demokrasi” anlayışı hakimken, günümüzde “halk”ın taşıdığı anlamın farklılaşmış olması ve artan nüfus göz önüne alındığında “doğrudan demokrasi”nin uygulanabilirliği kalmamıştır. Günümüzde uygulanan demokrasi anlayışı temsili demokrasi anlayışıdır. Temsili demokraside ise vatandaşlar karar alma sürecine bizzat değil, belirledikleri temsilcileri aracılığıyla katılırlar. Vatandaşları siyasi karar alma sürecinde temsil edecek kişilerin belirlenmesi ise belli aralıklarla tekrarlanan, serbest ve adil bir seçim süreciyle gerçekleşmektedir.

İdeal demokratik yönetim, halkın tamamının beklentilerine tam olarak cevap veren bir yönetimi ifade etmektedir. Ancak halkın tamamının beklentilerini karşılayacak böyle bir yönetim bugüne kadar hiç olmadığı gibi bundan sonra da olmayacaktır (Lijphart, 1996: 11). Bu noktada Robert A. Dahl (2010: 104) demokrasinin ideal görünümünden ziyade günümüz modern temsili demokrasilerini karşılamak için yeni bir kavram önermektedir. Dahl'ın önerisi “çok kişinin yönetmesi” anla-

mındaki “poliarşi”dir. Dahl (2010: 99-100) modern temsili demokrasinin özelliklerini ise hükümet etme görevini yerine getirecek kişilerin seçimle belirlenmiş olması; seçimlerin sık ve adil biçimde gerçekleştirilmesi; vatandaşların cezalandırılma tehdidiyle karşı karşıya kalmadan hükümeti eleştirmelerine izin veren ifade özgürlüğü; vatandaşların hükümetin ya da başka bir politik grubun etkisinde olmayan bağımsız kaynaklardan bilgiye erişebilmeleri; vatandaşların haklarını elde edebilmek adına bağımsız siyasi partiler ya da çıkar grupları kurabilmeleri ve belirtilen tüm bu özelliklerden ülkedeki tüm yetişkinlerin faydalanabilmesi olarak sıralar.

Dahl’ın belirttiği bu özellikler “nasıl yönetmeli?” sorusuna cevap vermekte ve demokrasinin ideal formundan ziyade günümüzde geçerli olabilecek ve belki de demokrasinin ideal formuna yaklaşmayı mümkün kılacak yöntemleri belirtmektedir. Philippe C. Schmitter ve Terry Lynn Karl da Dahl’ın poliarşi için sıraladığı özellikleri yerinde bulmakla birlikte bazı ilavelerde bulunmaktadır. Schmitter ve Karl’a (1995: 73) göre;

“Halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fiili olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidirler. Eğer ordu mensupları, yerleşik memurlar ya da devlet yöneticileri seçilmiş sivilin özgürce hareket edebilme kapasitelerini sınırlar ya da halkın temsilcileri tarafından alınan kararları veto ederse demokrasi tehlikeye girer.”

Yazarların “tehlike” olarak değerlendirdikleri durumun gerçekleşmesi halinde, yani halkın oyu ile yönetime gelmiş sivilin serbestçe hareket edebilmeleri ordu veya seçmen iradesiyle belirlenmemiş başka bir kurum tarafından kısıtlandığında ise “vesayetçi demokrasi” devreye girmiş demektir. Buradan hareketle vesayetçi demokrasiyi;

“... izlenen politikaların eşit, dürüst ve yarışmacı seçimlerle belirlenen karar organları tarafından serbestçe saptanmadığı, karar organlarının politikalarını tespit ederken, ordu gibi halka hesap verme yeteneğinde olmayan kurumların icazetine ihtiyaç duydukları bir siyasal yapı” (Yazıcı, 2012: 139)

olarak tanımlayabiliriz.

Yukarıda verilen tanım çerçevesinde, 1961 Anayasası’nın getirdiği bazı kurumların ve çalışmanın konusu olan 1966 cumhurbaşkanı seçiminin vesayetçi demokrasi uygulamalarına örnek verilmesini “çıkış garantileri” kavramından hareketle değerlendirmek daha açıklayıcı olacaktır.

Çıkış Garantileri

Türkiye 1946’da çok partili hayata geçişi, 1950’de ise iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesi neticesinde otoriter tek parti yönetiminden demokrasiye geçişi sağlamıştır. Ancak bu demokrasi deneyimi fazla uzun sürmemiş, DP iktidarının anti-demokratik eğilimleri demokrasinin pekişmesini temin etmekten uzak kalmış ve 27 Mayıs 1960’ta askeri darbe gerçekleşmiştir. Ülke, darbenin ardından yeni anayasanın kabul edilip, genel seçimler sonucunda parlamentonun yeniden açılmasına kadar da askerler tarafından yönetilmiştir.

Otoriter rejimlerin yeniden demokrasiye geçişte izleyebilecekleri birbirinden farklı yollar vardır. Özbudun (1993: 19-36) otoriter rejimlerin demokrasiye geçiş için üç farklı yolu tercih edebileceklerini belirtir: Reform, kopma ve sözleşme yolu. Demokrasiye geçiş sürecinin bizzat otoriter yöneticiler tarafından başlatılması “reform yolu”; otoriter rejimin devrim, dış yenilgi veya halk ayaklanması gibi olaylarla çökerek, yerini yeni bir otoriter rejimin alması ve bu yeni rejimin ülkeyi kendi koyduğu kurallara göre parlamentonun yeniden açılacağı tarihe kadar idare etmesi “kopma”; otoriter rejimin yöneticileri ile muhalefet temsilcileri arasında varılan uzlaşma neticesinde gerçekleşmesi ise “sözleşme” olarak değerlendirilmektedir. Özbudun verdiği bu tanımlardan hareketle; hem Türkiye’nin çok partili hayata geçiş kararını hem de 1961’de askeri yönetimin demokrasiye geçiş sürecini bizzat başlatmış olmasını reform yolunun örnekleri olarak saymaktadır.

Demokrasiye geçişin reform yolu takip edilerek, yani bizzat otoriter yöneticiler tarafından başlatılması durumunda yönetimi devreden otoriter liderler, yönetimi bırakmalarının karşılığı olarak, kurulacak olan yeni sistemde kendileri için bir takım ayrıcalıklı alanlar yaratma yoluna gidebilirler. “Çıkış garantileri” olarak tanımlanan bu ayrıcalıklar “iktidardan çekilen otoriter yöneticilerin kurulacak yeni siyasi düzende iktidardan pay almalarını sağlamakta” ve ayrıca otoriter yöneticilerin “normal siyasi düzene geçtikten sonra da siyasi etkilerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır” (Yazıcı, 1997: 24).

Yazıcı’nın (1997: 26) “çıkış garantileri”ne ilişkin yaptığı sınıflandırma, 1961 Anayasası’nda yer alan düzenlemeleri ve anayasanın uygulamada kaldığı dönemdeki gelişmeleri açıklamak için işlevsel görünmektedir. Yazıcı “çıkış garantileri”ni beş başlıkta ele almaktadır: Vesayet yetkisi, mahfuz alanlar, seçim sürecinin yönlendirilmesi, askeri rejimin eylem ve işlemlerinin iptal edilemezliği, af ve bağışıklık yasakları.

Askerlerin etkin olarak yer aldıkları birtakım kurumların anayasada yer alması sağlanarak, ordunun seçilmiş siyasetçiler üzerindeki etkilerini sürdürmeleri “vesayet yetkisi” başlığı altında değerlendirilebilir. 1961 Anayasası’nın anayasal bir kurum olarak düzenlediği ve ülkenin milli güvenlik politikasının tayininde belirleyici bir rol verdiği MGK bu durumun bir örneğidir. Halk tarafından seçilmiş olan makamlara ait olması gereken yetkilerin, seçilmemiş makamlara verilmesi ise “mahfuz alanlar” olarak değerlendirilmektedir. MGK ve Genelkurmay Başkanlığı’nın anayasal sistem içerisindeki yeni konumunu mahfuz alanlar çerçevesinde değerlendirebiliriz. 1961 Anayasası’nda Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanı’na bağlanmak yerine, Başbakan’a karşı sorumlu tutulmuştur. Bu düzenleme ile Genelkurmay Başkanı’nın devlet hiyerarşisi içindeki konumunun yükseltilmesi de askere tanınan bir ayrıcalık olarak yorumlanabilir. İktidarı terk eden askeri rejimin, kurulacak olan yeni sivil yönetimde de söz sahibi olmak ve yetkilerini genişletmek amacıyla “seçimleri kendi lehinde yönlendirmesi” de çıkış garantilerindedir. Yönetimi sivillere devreden askeri otoritenin liderinin, sivil yönetimin ilk devlet başkanı olarak seçilmesi bu durumun en basit yoludur. 1961

Anayasası döneminde gerçekleşen ilk cumhurbaşkanı seçiminde, askeri yönetimin lideri olan Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi bu çıkış garantisinin tipik örneklerindedir. 1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesiyle askeri rejim döneminde alınan karar ve uygulamalardan dolayı bu kararları alanlar ve uygulayanlar hakkında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiasıyla herhangi bir yargı mercisine başvurulamayacağı yönündeki hüküm ve askeri rejim döneminde çıkartılan kanunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamayacağı şeklindeki düzenlemeler de çıkış garantileri başlığı altında sayılan "askeri rejimin eylem ve işlemlerinin iptal edilemezliği" ile "af ve bağışıklık yasakları"na örnek olarak verilebilir (Yazıcı, 1997: 26-42).

1966 Cumhurbaşkanı Seçimi

1961 Anayasası'nın Hazırlanışı

27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK'nin sivil yönetime geçiş adımı, yeni bir anayasa yapımı için oluşturulan Kurucu Meclis ile başlamıştır. 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanun ile bir Kurucu Meclis kurulmuştur. Kurucu Meclis, Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmuştur. Millî Birlik Komitesi darbeyi gerçekleştiren askerlerden oluşurken, Temsilciler Meclisi barolar, basın, üniversiteler, esnaf kuruluşları, yargı organları vb. kurum ve örgütlerden seçilen isimlerden meydana gelmiştir. Bu noktada Kurucu Meclis'te CKMP ve CHP'nin temsilcileri olmasına rağmen, darbe ile yönetimden indirilen DP'den temsilcilerin olmadığı belirtilmelidir (Gözler, 2000: 81-82).

Anayasa'nın hazırlanması için iki ayrı kurul tarafından ön tasarılar oluşturulmuştur. Tasarılarından birisi İstanbul Hukuk Fakültesi, diğeri ise Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi hocalarınca hazırlanmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nce sunulan tasarıda, yürütmeyi ve partileri zayıflatan maddeler bulunmaktadır. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlı tasarı ise, İstanbul önerisinin aksine, siyasal partilere ve yürütmeye kuşkuyla bakmamış, özellikle yürütmenin zayıflatılmamasına özen göstermiştir (Tanör, 2016: 371-372).

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de açılmış ve Temsilciler Meclisi'nin kendi içinden seçtiği 20 kişilik Anayasa Komisyonu, anayasa tasarısını hazırlamada "etüd metni" olarak İstanbul Hukuk çıkışlı taslağı, "yardımcı metin" olarak da Ankara Siyasal çıkışlı taslağı kullanmıştır. Çalışmalarını aralıksız sürdüren anayasa komisyonu, anayasa metnine son halini vermiş ve bu metin askeri müdahalenin birinci yıldönümünde, 27 Mayıs 1961'de, Kurucu Meclis'te yapılan oylamada 260 kabul, 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. 157 sayılı kanun gereği anayasa metni halkoylamasına sunulmuş ve 9 Temmuz 1961 günü yapılan oylama sonucunda %61,5 oranında "evet" oyu ile yeni anayasa kabul edilmiştir (Tanör, 2016: 373-376). Halkoylamasında %40'a yakın "hayır" oyu kullanılmış olması dikkat çekicidir. Olumsuz oy oranının bu kadar yüksek olmasında "Halkoylamasının plebisit nitelikte olması, verilen oyların anayasa belgesini beğenmek ya da beğenmemekten çok, askeri yönetimden memnun olmak ya da olmamak anlamına gelmesi" (Özdemir, 2013: 239) gibi etkenlerin etkili olduğu söylenebilir.

1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın Konumu

1961 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemi klasik parlamenter sistemdir ve yürütme organı da bu sisteme uygun olacak biçimde iki kanatlı düzenlenmiştir. Yürütmenin bir kanadında sorumsuz, sembolik yetkileri bulunan ve “devlet başkanı” sıfatını taşıyan Cumhurbaşkanı bulunurken; diğer kanatta ise genel oyla seçilmiş yasama organının içinden doğan ve ülkede yürütülecek genel siyasetten sorumlu olan Bakanlar Kurulu bulunmaktadır.

Anayasa'nın 95. maddesi cumhurbaşkanının seçimi ve tarafsızlığına ilişkindir. Anayasa'da cumhurbaşkanının tarafsızlığı “Cumhurbaşkanı seçilene partisiz” hükmü ile kayıt altına alınmıştır. Anayasa, cumhurbaşkanı adaylığı için ise 40 yaşını doldurmuş olmak, yükseköğrenim yapmış olmak ve TBMM üyesi olmak şartlarını aramaktadır. Bir kimsenin iki defa cumhurbaşkanı seçilemeyeceğinin ve görev süresinin yedi yıl olarak belirlendiği maddeye göre; cumhurbaşkanı seçilebilmek için TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gereklidir. Eğer ilk iki turda bu çoğunluk sağlanamazsa takip edilen oylamalarda TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu aranacaktır.

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu Anayasa'nın 98. maddesinde yine parlamenter sistemin doğasına uygun olan karşı imza kuralının benimsenmesiyle ortaya konmuştur. Maddeye göre, “Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.”

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası'nın cumhurbaşkanına ilişkin maddelerinde vesayeti çağrıştıran bir ifade bulunmamaktadır. Ancak anayasanın yürürlükte kaldığı dönemde gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerinin bir anlamda “askerin onayı” ile gerçekleştiği düşünüldüğünde, cumhurbaşkanı da bir vesayet makamına dönüşmüştür.

1966 Cumhurbaşkanı Seçim Sürecinde Yaşananlar

15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından parlamentonun yeniden açılmasıyla askeri rejim resmen sona erse de; askerin sivil siyaset alanı üzerindeki fiili etkisinin devam edeceğine dair ilk işaret, MBK lideri Cemal Gürsel'in parlamento tarafından cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur.

Ordunun parlamento ve siyasi partiler üzerinde kurduğu baskı ile cumhurbaşkanı seçilen Gürsel, hastalığı nedeniyle görevini yapamayacak duruma gelmiş ve tedavi için ABD'ye gitmiştir. Cumhurbaşkanı makamının “boşalması” durumunda ne olacağı ve yerine kimin seçileceği basının da gündemindedir. Dönemin gazetelerinde çıkan haberlerde Gürsel'den sonra cumhurbaşkanı olması beklenen isim olarak sadece Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın anılması dikkat çekicidir. Sunay'ın adaylığını gündeme getiren bir haberde (Milliyet, 1 Şubat 1966), Sunay'ın isminin “rejimin bekası” ve “istikrarın sağlanması” gibi ifadelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Başka bir gazetenin haberinde (Akşam, 12 Şubat 1966) ise Sunay için “demokrasi aşığı şerefli bir asker” nitelemesi yapılırken, politikacılara yapılan çağrıda da Sunay'ı desteklemenin “önemli bir görev” olduğu belirtilmektedir.

Cumhurbaşkanı seçimlerine ilişkin haberler göstermektedir ki; dönemin basını da askeri rejimin sivil siyaset alanı üzerindeki etkisinin devam etmesinden yanadır.

Basın açıkça Cevdet Sunay'ı desteklerken, siyasetçilerin de aday olarak düşündükleri tek isim Cevdet Sunay'dır. Burada en dikkat çeken durum ise Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı cumhurbaşkanı adayı olarak dillendiren partinin AP olmasıdır. Darbe ile devrilmiş olan DP'nin devamı niteliğindeki AP açıkça Sunay'ın aday olmasını istemiştir. AP'li Sadettin Bilgiç basına verdiği bir demeçte cumhurbaşkanı adaylarının Sunay olacağını, diğer partilerden destek bulamasalar dahi kendi başlarına Sunay'ı cumhurbaşkanı seçebilecek güçte olduklarını belirtmiştir (Milliyet, 12 Şubat 1966).

Basında bu yönde haberler çıkarken mevcut Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tedavi için gittiği ABD'den Türkiye'ye dönmüştür. Gürsel'in yurtdışında bulunduğu dönemde cumhurbaşkanlığı makamına, anayasanın ilgili maddesine uygun olarak, Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP'li İbrahim Şevki Atasagun vekalet etmiştir. Ancak Gürsel'in yurtdışından dönüşüyle birlikte, AP'li Cumhuriyet Senatosu Başkanı Atasagun'un cumhurbaşkanlığına vekalet etme imkanı da kalmamıştır. Yeni cumhurbaşkanının belirlenmesi için yapılacak seçime geçebilmek için ise cumhurbaşkanı makamının “boşalmış” olması gerekmektedir. Ancak anayasanın “ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde...” şeklinde tarif ettiği makamın boşalması için öngörülen “ölüm” ve “çekilme” şartları yerine gelmemiştir. Gürsel halen hayattadır ve çekilme kararı alacak durumda da değildir. Anayasa'nın “başka bir sebeple” şeklinde ifade ettiği durumun ise somut bir karşılığı bulunmamaktadır. Anayasadaki bu muğlak ifade ise 37 doktorun Gürsel hakkında verdiği “göreve devam edemez” raporunun bir hükümet tezkeresi ile meclis tarafından kabul edilmesiyle (Milliyet, 27 Mart 1966) işlerlik kazanmış ve cumhurbaşkanı makamı boşaltılmıştır.

Cumhurbaşkanı makamının boşaltılması ile cumhurbaşkanı seçiminin gerçekleştirilmesinin önünde bir engel kalmamıştır. Ancak seçimde tek aday konumunda olan Cevdet Sunay parlamento üyesi olmadığı için cumhurbaşkanı adayı olamamaktadır. Sunay'ın önündeki bu engel ise “kontenjan senatörü” olarak parlamentoya girmesiyle aşılmıştır. 1961 Anayasası'na göre Cumhuriyet Senatosu; genel seçimlerle belirlenen üyeler ile cumhurbaşkanının belirleyeceği üyelerden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olması durumunda ise cumhurbaşkanı yeni üye seçebilmektedir. İşte bu düzenleme Sunay için işletilmiş, Cumhuriyet Senatosu'ndan bir üye istifa etmiş, boşalan üyelik için de cumhurbaşkanına vekalet eden AP'li Atasagun tarafından Cevdet Sunay senatör olarak parlamento üyesi yapılmıştır. Sunay'a bu şekilde adaylık yolu açılmış ve 28 Mart 1966'da gerçekleştirilen seçimde Cevdet Sunay 461 oy alarak Türkiye'nin beşinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sunay'ın adaylığı AP ve CHP tarafından desteklenirken, Millet Partisi genel başkanı Osman Bölükbaşı ile Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi genel başkanı Alparslan Türkeş, Sunay'ın adaylığını desteklememiştir (Aydın ve Taşkın, 2020: 144).

Cevdet Sunay'ın AP tarafından desteklenmesinde, Sunay'ın 27 Mayıs darbesinde aktif bir rol oynamamış olması, Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen darbe girişimlerinin bastırılmasındaki kararlılığı ile ordudaki emir komuta hiyerarşisinin yeniden tesis edilmesindeki çabasının etkili olduğu ve AP yöneticilerine 27 Mayıs radikalizmi çerçevesinde yaklaşmamasının etkili olduğu (Akın, 2009: 92-93) söylenebilir de; AP'nin silahlı kuvvetlerin olası bir müdahalesinden çekindiği ve bu yüzden ordu ile uzlaşma yolunu seçtiği gözden kaçırılmamalıdır. 1965 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, TBMM'de sağladığı çoğunluk ile kendi belirleyeceği bir ismi cumhurbaşkanı olarak seçecek güçtedir. Buna rağmen Sunay'ı aday olarak düşünmeleri garip bir durumdur. Cumhurbaşkanı seçiminin yapıldığı tarihte Meclis Başkanlığı görevinde bulunan AP'li Sabit Osman Avcı, Sunay'ın adaylığı konusunda ordunun açık bir etkisinin olmadığını belirtmiş ancak "başkasını seçemzedik" diye de eklemiştir. Avcı'ya göre siyasi parti liderlerinin zihninde ordunun müdahalede bulunacağına dair bir düşünce vardır (Dursun, 2000: 102). AP'nin neden Sunay'ı desteklediğine ilişkin bir soruya dönemin başbakanı Süleyman Demirel de yıllar sonra (Milliyet, 21 Temmuz 1989) açıklık getirmiş ve o da benzer bir düşüncenin varlığından bahsetmiştir. Demirel açıklamasında, 27 Mayıs darbesi ile dönemin başbakanının ve bazı bakanlık yapmış isimlerin idam edildiklerini, 1966 cumhurbaşkanı seçiminin de darbeden çok uzun bir süre sonra değil, sadece beş yıl sonra gerçekleşen bir seçim olduğunu belirterek "askerden çekindiklerini" ima etmiştir.

1966 cumhurbaşkanı seçiminden Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın "Devlet Başkanı" olarak çıkması, sonraki cumhurbaşkanı seçimlerine de etki etmiştir. 1973 yılında gerçekleşecek olan cumhurbaşkanı seçiminde de dönemin Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler görevinden istifa etmiş ve kontenjan senatörü seçilerek cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Neyse ki TBMM'de bulunan siyasi partiler Gürler'in cumhurbaşkanı adaylığına destek vermemişler ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan Devlet Başkanlığı'na geçişin bir gelenek olmasını engellemişlerdir. Ancak siyasi partilerin cumhurbaşkanı adayı bulma noktasında ordunun da kabul edeceği bir arayış içerisinde olmaları, cumhurbaşkanlığı makamı üzerinde askeri vesayetın devam ettiğinin göstergesidir. 1973 cumhurbaşkanı seçiminde partilerin üzerinde uzlaştığı ismin emekli bir asker olan Cumhuriyet Senatosu üyesi Fahri Korutürk olması bunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç:

1961 Anayasası, kendinden önceki 1924 Anayasası'nın benimsediği çoğunlukçu demokrasi anlayışının aksine çoğulcu demokrasi anlayışını benimsemiştir. Anayasa bu anlayış çerçevesinde pek çok yenilik içermektedir. Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek ve anayasanın üstünlüğünü gerçek manada tesis etmek için Anayasa Mahkemesi'nin kurulması hukuk devleti yolunda atılan önemli ve değerli bir adımdır. Yine temel hak ve hürriyetlere geniş oranda yer verilmiş olması ve bunların Anayasa ile güvence altına alınmış olması da anayasanın yeniliklerindedir. Siyasi partiler, sendikalar ve meslek odaları gibi kuruluşların da anayasada yer alması çoğulcu toplum yapısının gelişmesi için atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

1961 Anayasası çoğulcu demokrasi anlayışı çerçevesinde getirdiği pek çok düzenlemeye rağmen, yine anayasada yer alan ve askerlere sivil yönetim üzerinde kontrol imkanı sağlayan maddeleriyle çelişkili bir görünüme sahip olmuştur. Bu çelişkili görünümün arkasında 27 Mayıs'ın da sebeplerinden sayabileceğimiz “merkez-çevre” gerilimi yatmaktadır. 1950'deki iktidar değişimiyle gücünü kaybeden ordu, bürokrasi ve aydınlardan oluşan “merkez”, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında etkin rol oynamış ve yeni kurulan anayasal sisteme kendi kontrolünde olan mekanizmaları dahil etmiştir. Askerlere sivil yönetim döneminde de iktidardan pay almalarını sağlayacak düzenlemelerin anayasaya dahil edilmesi bu anlayışın sonucudur. Literatürde “çıkış garantileri” olarak tanımlanan bu düzenlemelerden en belirgin olanı MGK'dır. MGK'nın anayasal statüye kavuşturulmasıyla birlikte asker, ülkenin milli güvenlik politikasının belirlenmesinde yürütmenin bir parçası haline getirilmiştir. Askerin anayasal sistem içerisindeki yerini pekiştiren bir başka düzenleme de Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanı'na bağlanması yerine Başbakan'a karşı sorumlu tutulması olmuştur. Böylece Genelkurmay Başkanı'nın devlet hiyerarşisi içerisindeki konumu bakanlar ile başbakan arasında bir noktaya yükseltilmiştir. Yeni dönemde askeri rejimin yöneticilerini seçime tabi olmaksızın ömür boyu yasama üyesi haline getiren tabii senatörlük uygulaması da askere tanınan ayrıcalıklardandır.

Anayasa'da açıkça düzenlenmiş bu “çıkış garantileri”nin yanı sıra, Anayasa'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen cumhurbaşkanı seçim süreçlerinin asker tarafından yönlendirilmesiyle cumhurbaşkanlığı makamı, anayasa metninin öngörmediği biçimde, askerin kontrolüne girmiştir. Askeri rejimin lideri Cemal Gürsel, askerlerin siyasi partiler üzerinde kurduğu baskı neticesinde sivil yönetim döneminin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Gürsel'in cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinin askerlerde yarattığı motivasyon, 1961 Anayasası'nın uygulamada kaldığı dönemde gerçekleşen tüm cumhurbaşkanı seçimlerinde hissedilmiştir. Bu dönemdeki seçim sonuçlarının belirleyici unsuru askerler olmuştur.

Bu çalışmanın odaklandığı 1966 cumhurbaşkanı seçimi de askerler ile sivil siyasetçiler arasında gerçekleşen “mecburi bir uzlaşma” neticesinde, dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanmıştır.

1965 genel seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, kendi belirleyeceği sivil bir ismi cumhurbaşkanı adayı olarak belirlemek yerine, Cevdet Sunay'ı aday olarak göstermiştir. AP'nin Sunay'ı destekleme kararında, silahlı kuvvetlerin müdahalede bulunacağına dair endişe belirleyici etken olmuştur. 1960 askeri müdahalesi ile yönetimden el çektirilen DP'nin mirasçısı konumundaki AP'nin, tek başına iktidar olduğu dönemde, ordu ve CHP ile uzlaşarak cumhurbaşkanını belirlemek zorunda kalması, askeri rejim döneminin etkilerinin halen sürdüğünü göstermektedir.

1966 cumhurbaşkanı seçimine dair süreç incelendiğinde Türkiye'deki siyasi görünüm şöyledir: Genel oyla seçilmiş ve çeşitli görüşlere mensup milletvekillerinden oluşan bir parlamento, seçimden yüksek oy alarak tek başına iktidar olma avantajını yakalamış bir siyasal parti mevcuttur. Ancak cumhurbaşkanının seçimi konusunda seçilmiş sivil siyasetçilerin serbestçe seçim yapabildiklerini söylemek zordur. Cumhurbaşkanının seçimi konusunda belirleyici gücün siyasal iktidar yerine askerler olması vesayetçi demokrasi anlayışının bir göstergesidir.

Kaynakça:

AKIN, Rıdvan, (2009), *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

AYDIN, S. ve TAŞKIN, Y., (2020), *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim.

DAHL, Robert A., (2010), *Demokrasi Üzerine*, (Çeviren: Betül Kadioğlu), 2. Baskı, Ankara: Phoenix.

DURUN, Davut, (2000), *Ertesi Gün Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar: 27 Mayıs – 12 Mart – 12 Eylül*, İstanbul: İşaret Yayınları.

DURUN, Davut, (2005), "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Müdahaleler", *Liberal Düşünce*, I, 3: 175-196.

DURUN, Davut, (2006), "Türk Siyasetinde 'Merkez' ve 'Çevre' Eksenleri Arasında Seyreden Değişim Sürecinde Seçimlerin Rolü", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*,12: 124-133.

ERDOĞAN, Mustafa, (2016), *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Güncellenmiş 9. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları.

GÖZLER, Kemal, (2000), *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi.

HEYWOOD, Andrew, (2014), *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çeviren: Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları.

HUNTINGTON, Samuel P., (1996), *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Ankara: Yetkin Yayınları.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, (2008), *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

KARPAT, Kemal, (2009), "27 Mayıs Sonrasındaki Siyasi Gelişmeler ve Toplumsal Kökenleri", *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, (Çeviren: Güneş Ayas), 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 111-157.

KARPAT, Kemal, (2015), *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KAZANCIGİL, Ali, (2014), "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed. E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık, 191-212.

LIJPHART, Arend, (1996), *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, (Çeviren: E. Özbudun-E. Onulduran), Ankara: Yetkin Yayınları.

MARDİN, Şerif, (2014), “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, (Çeviren: Şeniz Gönen), *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed. E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık, 115-147.

ÖZBUDUN, Ergun, (1993), *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZBUDUN, Ergun, (2012), *1924 Anayasası*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun, (2015), *Anayasalcılık ve Demokrasi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2007), *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2013), “Siyasal Tarih 1960-1980”, *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Ed. Sina Akşin), 12. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 225-293.

SARIBAY, Ali Yaşar, (2001), *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, İstanbul: Alfa Yayınları.

SCHMITTER, Philippe C. ve KARL, Terry Lynn, (1995), “Demokrasi Nedir... Ne Değildir?”, (Çeviren: Levent Gönenç), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (Ed. L. Diamond-M.F. Plattner), Ankara: Yetkin Yayınları, 67-81.

SOYSAL, Mümtaz, (1969), *Anayasaya Giriş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası.

SOYSAL, Mümtaz, (1997), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

TANÖR, Bülent, (2016), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 27. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YAZICI, Serap, (1997), *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara: Yetkin Yayınları.

YAZICI, Serap, (2012), *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Extended Abstract:

The main subject of the study is the 1966 presidential election and what happened during this election process. In this study, the tutelary democracy in Turkey aims to explain by focusing on what happened in the 1966 presidential election process. In this context, the concepts of “tutelary democracy” and “exit guarantees” were explained in the study.

The concept of tutelary democracy used in the study has been evaluated as a political structure in which institutions such as the army that are not accountable to the public are effective in political decisions to be implemented in a country, contrary to the political powers determined by elections.

The concept of “exit guarantees” is defined as the arrangements made by the military regime in order to maintain their power in the new period, even if the administration is transferred to civilians. In addition, exit guarantees have been evaluated as tools that will ensure the institutionalization of tutelary democracy in a country. Guarantees of exit are listed under five headings: Guardianship authority, reserved areas, orientation of the election process, irrevocable actions and actions of the military regime, amnesty and immunity prohibitions.

It is possible to find examples of all exit guarantees during the 1961 Constitution period. The continued influence of the army on elected politicians by ensuring that certain institutions, in which the military actively take part, are included in the constitution can be evaluated under the title of “guardianship authority”. The National Security Council, which was organized as a constitutional institution by the 1961 Constitution and gave a decisive role in the determination of the national security policy of the country, is an example of this situation. The authorization of the authorities that should belong to the elected authorities by the people to the unelected offices is considered as “reserved areas”. We can evaluate the new position of the National Security Council and the General Staff within the constitutional system within the framework of protected areas. As it is known, in the 1961 Constitution, the Chief of General Staff was held responsible to the Prime Minister instead of being attached to the Minister of National Defense. With this arrangement, increasing the position of the Chief of General Staff in the state hierarchy can also be interpreted as a privilege granted to the military. One of the guarantees of exit is that the military regime that left the power “directs the elections in its favor” in order to have a say in the new civilian administration to be established and to expand its powers. The simplest way of this is to elect the leader of the military authority that delegates the administration to civilians as the first head of state of the civilian administration. The election of Cemal Gürsel, the leader of the military administration, as the president in the first presidential election held during the 1961 Constitution is one of the typical examples of this exit guarantee. The Constitutional Court with the provisional article 4 of the 1961 Constitution with the provision that those who take and implement these decisions due to the decisions and practices taken during the military regime cannot be applied to any judicial authority with

the claim of criminal, financial or legal liability and the laws enacted during the military regime can be given as examples of the “non-cancellation of the actions and procedures of the military regime” and “amnesty and immunity prohibitions” listed under the heading of exit guarantees.

The presidential election of 1966, which is the main subject of the study, has been accepted as an example of directing the election process, which is among the exit guarantees.

The Justice Party (Adalet Partisi, AP), which was in power in the 1965 general elections, nominated Cevdet Sunay as a candidate instead of determining a civilian name it would determine as a presidential candidate. The concern that the armed forces would intervene was the determining factor in the decision of the Justice Party to support Sunay. The fact that the Justice Party, the inheritor of the Democratic Party (Demokrat Parti, DP), which was expelled from the administration with the 1960 military intervention, had to compromise with the army and the Republican People’s Party (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) and determine the president during the period when it was in power alone, shows that the effects of the military regime are still continuing.

With this study, it was concluded that the will of the military, not the political power determined by the people’s vote, was the determining power in the 1966 presidential election. This situation has been recognized as an indicator of the presence of the tutelary democracy in Turkey.